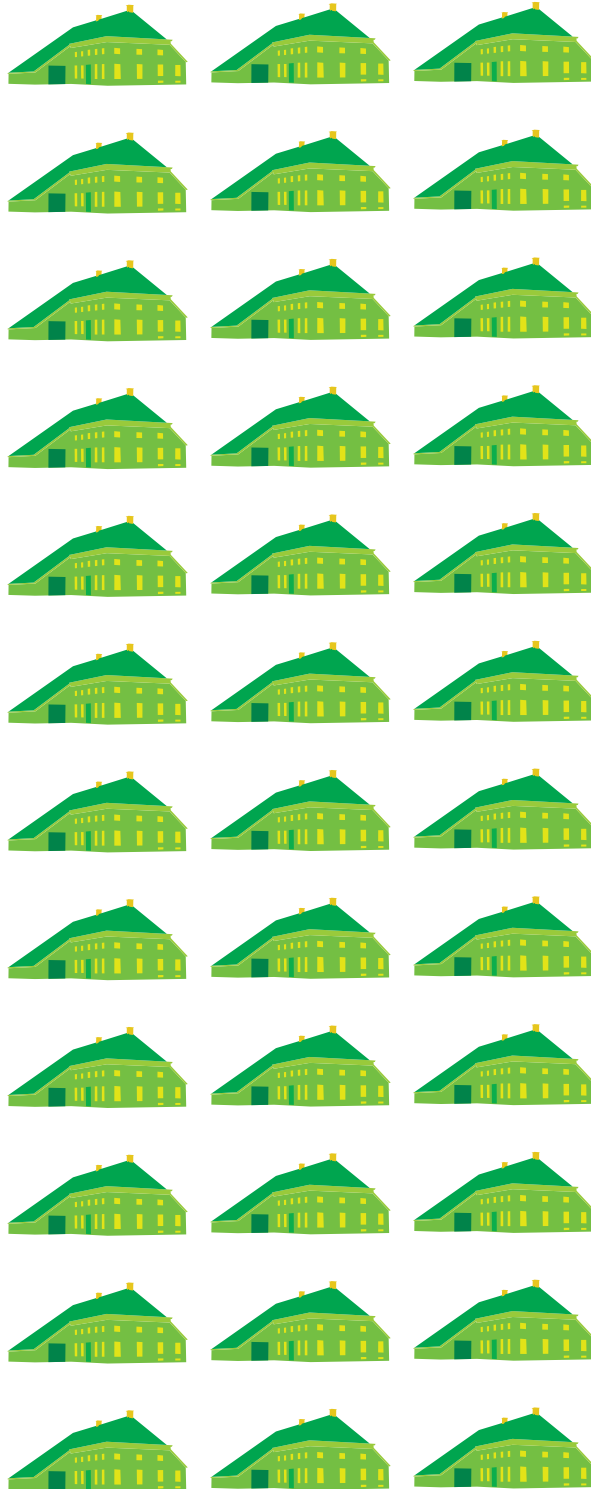

Boerderijen

HOOFDSTUK 5

De provincie Groningen is van oudsher een sterk agrarisch georiënteerde provincie. In bepaalde regio's is dit nog goed te zien aan de vele boerderijen. Veel van die boerderijen hebben al lang geen agrarische bestemming meer en zijn in gebruik als woonhuis. Als u onderzoek doet naar een boerderij is het belangrijk de oorspronkelijke bedrijfsfunctie niet uit het oog te verliezen.

Wat u moet weten

Een goede reconstructie van de geschiedenis van de boerderij en haar bewoners is vaak alleen mogelijk door gegevens uit verschillende bronnen te combineren. Daarbij is het handig de gegevens op te splitsen in vier aspecten: gebouw, eigendom, bewoners en bedrijfsvoering.

Hoofdstuk 4 van deze onderzoeksgids gaat uitgebreid in op onderzoek naar panden. De informatie die daar is gegeven kan ook van belang zijn voor onderzoek naar boerderijen. Dit hoofdstuk is een aanvulling op hoofdstuk 4 en behandelt alleen bronnen die daar niet (voldoende) aan de orde zijn geweest.

Eigendom

Er waren weliswaar boeren die hun boerderij hun eigendom konden noemen – **de eigenerfden** – maar de meeste boeren waren pachter, **beklemede meier** of **meier** genoemd. De eigenaar aan wie het land toebehoorde, ook wel **bloot eigenaar** genoemd, was dan slechts eigenaar in juridische zin. Eigendom werd geregistreerd op momenten van verandering (koop, verkoop en vererving) en als momentopname ten behoeve van bijvoorbeeld grondbelastingen. De laatstgenoemde bron biedt veel nuttige informatie als u de geschiedenis van meerdere boerderijen in een bepaalde regio onderzoekt.

Grondbezit van een boerderij kan ontstaan zijn door samenvoeging of splitsing. Door overdrachten en de opeenvolging van eigenaren en bewoners en hun gronden te onderzoeken kunt u hierover duidelijkheid krijgen.

Bewoners

Als u weet wie de eigenaren van de boerderij waren, wil dat nog niet zeggen dat u daarmee ook de bewoners kent. Veel informatie over gezinssamenstelling, woonadres en veranderingen daarin over de periode 1850-1920, staat in de gemeentelijke bevolkingsregisters. Zie hiervoor hoofdstuk 9. Vóór bovengenoemde periode moet bewoning blijken uit onvoorziene bronnen en registraties met een bepaald doel, zoals volkstellingen of belastingen waarbij vaak alleen de hoofdbewoner wordt

genoemd. Ook akten uit de burgerlijke stand zijn nuttig voor het uitzoeken van eigendoms- en bewonersgegevens.

Gebouw

De beste bron voor de geschiedenis van de boerderij is uiteraard het gebouw zelf. Als het nog bestaat, geven bijvoorbeeld de ligging, bouwstijl en sporen van verbouwing een idee van de ouderdom en de ontwikkeling van de boerderij. Overigens kan het bedrijf ouder zijn dan het huidige gebouw. Oude kaarten en foto's geven een beeld van de ligging en het uiterlijk in het verleden.

Soms vormt de juiste identificatie van oude boerderijen een probleem. Dit geldt vooral voor de kleine boerenbehuizingen in een dorpskern. Met de invoering van het Kadaster in 1832 kwam er een algemene en uniforme aanduiding van locaties, die identificatie door de tijd mogelijk maakt. De huidige huisnummering is in veel platelandsgemeenten pas in de loop van de 20e eeuw ingevoerd.

Stukken over bouw en verbouw zijn pas vanaf ca. 1900 te vinden in archieven van gemeenten. Informatie over het interieur is eigenlijk alleen te achterhalen via eventuele ooggetuigen en nazaten van de bewoners. Boedelinventarissen (zie hoofdstuk 9) kunnen een globale indruk geven, aangezien deze opsommen welke inboedel er in de vertrekken is aangetroffen. Ook in akten van overdracht kunnen vermeldingen van vertrekken voorkomen en andere informatie over het gebouw, zoals gegevens over bijgebouwen en onderdelen op het erf.

Bedrijfsvoering

Een boerderij is een bedrijf en het gebouw is dus allereerst een bedrijfsgebouw. Archiefstukken van dat bedrijf en herinneringen van (nazaten van) bewoners geven daarover natuurlijk de meeste informatie. Als die niet voorhanden zijn, geven de vorm, ligging en indeling van het gebouw wellicht een idee van de oorspronkelijke agrarische functies. Boedelinventarissen kunnen eveneens ophelderen van welke type bedrijf er sprake was. De agrarische geschiedenis van de omgeving geeft vaak ook veel aanwijzingen. Zo kunt u in de kadastrale leggers per perceel bekijken waarvoor het land gebruikt werd. Mogelijk was de boer lid van een landbouwvereniging of -coöperatie, of kunnen de archieven van verzekeringsmaatschappijen inlichtingen over het bedrijf verschaffen. Een hagelschadeverzekering bijvoorbeeld kan iets vertellen over het soort gewas dat verbouwd werd, en een brandverzekering zegt iets over het gebouw of de levende have.

Achtergrond

Grondbezit van de provincie

De grootste grondbezitter in Groningen vanaf ca. 1600 was het gewestelijke bestuur: de **Staten van Stad en Lande**. De Staten vormden een gecombineerd bestuur, waarin zowel de Stad Groningen als de Ommelanden vertegenwoordigd waren. Het jaar 1594 is een belangrijk jaar. Dan vindt de Reductie van Groningen plaats. Dat wil zeggen dat de Staten zich aansloten bij de republiek en zich daarmee afkeerden van het toenmalige Spaanse gezag. Gevolg hiervan is dat het nieuwe protestantse bewind alle bezittingen van de rooms-katholieke kerk onteigende. Zo kwam het gewestelijke bestuur in het bezit van de kloostergoederen, die verspreid lagen over het gehele gewest en ongeveer één derde van het in cultuur gebrachte grondgebied besloegen. De overgeleverde administratie van deze **Provincielanden**, zoals de goederen voortaan gingen heten, herbergt een schat aan informatie betreffende boerderijen en hun huurders c.q. bewoners.

In 1617 werd een deel van de voormalige kloosterlanden verdeeld tussen de Ommelanden en de stad. In de daaropvolgende periode was het vooral de stad Groningen die door aankopen een flink deel van het voormalig kloosterbezit verwierf. Ook in de 18e eeuw (1764-1774) wist de stad te profiteren van landverkoop doordat de provincie in financiële nood verkeerde. De administratie van al deze goederen, zo vond men in de stad Groningen, mocht niet vermengd worden met eigen bezit. Dit gold voor voormalig kloosterbezit, maar ook voor de kerkelijke of 'predikantengoederen', die eigendom waren van de drie stedelijke parochiekerken.

Grondbezit van de stad

De grondpolitiek die de stad Groningen voerde, richtte zich niet alleen op het voormalig kloosterbezit. Zo hadden de stadsbestuurders hun vizier ook gericht op de Veenkoloniën, waar de stad de belangrijkste onderneming was naast de compagnieën waarin particulieren participeerden. Dit gold met name voor het Gorecht en de beide Oldambten. Om die reden werd de stad wel aangeduid als de grootste boer van de provincie.

Geheel in overeenstemming hiermee werd in 1619 de heerlijkheid Westerwolde door de stad aangekocht, waarmee ook de oude bezittingen van het klooster Ter Apel aan de stad vervielen.

Het bijhouden van alle gegevens over het grondbezit, vooral in de pas verworven veengebieden, en de vele huurders die deze bewerkten, de **stadsmeiers**, vereiste natuurlijk een gedegen administratie. Hiertoe werd vanaf 1652 een aparte **rentmeester der stadsvenen** aangesteld, die verantwoordelijk was voor het beheer

ervan. Deze administratie is voor een groot deel terug te vinden in het archief van het **Veenkantoor**. Hierin bevinden zich meerdere interessante bronnen.

De Staatboeken van land- en heemhuren bevatten bijvoorbeeld veel namen van stadsmeiers, waaronder zowel boeren als verveners. De (veen)rekeningen betreffen de rekeningen van land- en heemhuren. Vooraan in de rekeningen staan de 'turf-schulden', waarin per deelgebied en lotnummer de namen van de veenmeiers staan. De gehanteerde plaatsaanduiding en nummering corresponderen met de kaartboeken van Jannes Tideman (*Caartboek van Sappemeer*, uit 1691) en Arnoldus Tideman (*Caartboek van de Peekel Aa*, uit 1702). Deze vormen in feite het beginpunt van de meetboeken. In de meetboeken staan de stadsmeiers met de oppervlakte van het door hen gebruikte land aangetekend. Omdat het stadsbestuur ernaar streefde eens in de tien jaar de oppervlakte van het ontgonnen land vast te stellen, wordt bij iedere meier steeds de oude en nieuwe oppervlakte vermeld.

De administratie van het Veenkantoor was verdeeld over drie afdelingen, zogenaamde 'kantoren': Sappemeer, Stadskanaal en Pekela. Het vervolg op deze administratie vindt u terug in het archief van de **Stadsonderontvangers**.

Veranderingen in grondbezit

Voor bronnen over veranderingen in grondbezit zoals koop, verkoop, vererving en voor boedelinventarissen zie hoofdstuk 4.

In notariële akten kunt u bij het passeren van een **pachtcontract** soms een verwijzing naar de oorspronkelijke vestiging (**constitutie**) van de beklemming tegenkomen. Hier vindt u ook de naam van de richter of grietman die de rechten en plichten van eigenaar en beklemde meier destijds in een beklembrief vastlegde. Bedragen voor huur en data waarop de pachter deze jaarlijks betaalde, werden genoteerd in een zogeheten **huurboekje**. Deze boekjes duiken nog wel eens op in een familiearchief of bij een voormalige bewoner van zo'n boerderij.

In de archieven van de Hoge Justitiekamer en van de plaatselijke gerechten kunt u stukken vinden over gerechtelijke verkopen van boerderijen en landerijen, de zogeheten **trekcedullen**. De rechtbank bepaalde hoe de opbrengst van een executieverkoop verdeeld moest worden over de schuleisers: het **preferentieoordeel**. Het bewijsmateriaal werd verzameld in de bijlagen van preferentieoordelen. Het gaat voor een groot deel om jaarrentebrieven: stukken over de verkoop van de rechten op de jaarlijkse rente-inning over de waarde van een stuk land. Deze bijlagen vormen een interessante bron omdat ze de namen van de eigenaren en de omvang en ligging van de landerijen geven.

Belasting op grondbezit

De Staten van Stad en Lande hieven tot 1798 de belasting op grondbezit, de verponding. In de Schatregisters van de verponding staat per belastingplichtige de omvang van het grondbezit in 'grazen' of 'deimten' (zie voor oude maataanduidingen onze website). De registers bevatten geen begeleidend kaartmateriaal, maar ze houden veelal de volgorde van de ligging van de bezittingen in het landschap aan, bijvoorbeeld langs een weg of in een buurtschap.

Vanaf 1832 vormden de gegevens van het Kadaster het uitgangspunt voor de kohieren van de grondbelasting (zie hoofdstuk 9). Tussen 1814 en 1832 werd grondbezit vastgelegd in onder meer Leggers en Staten van ongebouwde of onbetimmerde eigendommen en belastingkohieren op de gebouwde eigendommen en op de 'deuren en vensters' (registers van eigenaren en vruchtgebruikers).

Speciale aandacht verdienen de registers ten behoeve van de waterschapsbelasting: het **dijkschot**. In Groningen worden deze aangeduid met de verzamelnaam **schotregisters**, maar er bestaan ook andere benamingen. Hierin treft u veel informatie aan over landerijen, eigenaren en vruchtgebruikers: de schot- of dijkplichtigen. Een aantal schotregisters uit Fivelingo, Hunsingo en Westerkwartier uit de periode 1754-1780 bevindt zich in het archief van de Hoge Justitiekamer.

Qua omvang en bestaansperiode vertonen de waterschapsorganisaties in Groningen, ook wel **zijlvesten** of **dijkrechten** genoemd, een grote variatie. Een aantal organisaties ontstond al in de Middeleeuwen, op initiatief van kloosters. Andere waterschappen zijn veel later pas ontstaan. Zo kan het gebeuren dat in het ene waterschapsarchief middeleeuws materiaal te vinden is, terwijl andere slechts archiefstukken uit de 18e en 19e eeuw bevatten. Om een overzicht te krijgen is het raadzaam om de inventarissen van deze archieven te bestuderen. Deze archieven berusten deels bij de Groninger Archieven (Waterschap Noorderzijlvest en rechtsvoorgangers) en deels bij het Waterschap Hunze en Aa's.

Boerderij in Opende, 1913. Uitsnede foto collectie RHC Groninger Archieven (818-12043)

Aan de slag

Om structuur aan te brengen in uw zoektocht naar de geschiedenis van een boerderij en de bewoners, is het handig om onderstaande stappen te doorlopen.

1. Van verschillende regio's bestaan boerderijboeken. Kijk daarom eerst of er al iets is gepubliceerd over 'uw' boerderij of het betreffende gebied. Een overzicht van boerderijboeken vindt u op onze website.
2. Bekijk kaarten (digitaal of in gedrukte atlassen) van het gebied en bestudeer de ontwikkeling van de boerderij en het omliggend land. Heeft de boerderij steeds op dezelfde plaats gestaan? Wanneer verschijnt het huidige gebouw op de kaarten?
3. Als u een bedrijfsvermelding van vóór 1832 hebt gevonden en graag wilt weten om welke boerderij het gaat, kunt u proberen deze op te zoeken in de oudste kadastrale gegevens uit 1832. U kunt deze inzien op de website www.hisgis.nl. Hebt u een vermelding van na 1832, probeer dan de bijbehorende kadastrale aanduiding (gemeente, sectie en perceelnummer) of het huidige adres te achterhalen. Veranderingen in de eigendomssituatie zijn in tweevoud opgemaakt in de kadastrale leggers. U kunt ze bekijken met behulp van de Kadaster Archiefviewer in de studiezaal, of inzien bij de gemeente waarin de gezochte boerderij ligt. Voor meer informatie over kadastraal onderzoek zie hoofdstuk 9. Kunt u de boerderij niet terugvinden in de kadastrale gegevens uit 1832, dan zijn er een paar mogelijkheden:
 - A. Op het huidige adres of op elk van de kadastrale perceelnummers die in de loop der tijd gekoppeld zijn geweest aan de boerderij die u onderzoekt, kunt u uw zoektocht door de kadastrale administratie starten. Zie hoofdstuk 9.
 - B. De Groninger Archieven beschikken over notariële akten vanaf 1811 tot ca. 1935. Hebt u een verwijzing naar een verkoop/overdracht van vóór 1935, dan is het mogelijk in de notariële akten verder terug te zoeken. Zie hoofdstuk 9.
 - C. Stukken betreffende overdrachten van vóór 1811 zijn te vinden in de oud-rechterlijke archieven, eveneens in te zien bij de Groninger Archieven. Het verschilt per gebied hoever u terug kunt zoeken. Misschien vindt u in de u oudst bekende akte een vermelding van het voorgaande 'transport': Hoe is die toenmalige eigenaar in het bezit van de boerderij gekomen?
4. De bronnenschema's in hoofdstuk 4 geven een overzicht van de belangrijkste bronnen voor archiefonderzoek naar panden. Het onderstaande bronnenschema is een aanvulling hierop, toegespitst op boerderijen. Om een compleet beeld te krijgen van alle beschikbare bronnen, moet u beide bronnenoverzichten bekijken. Wilt u ook onderzoek doen naar de bewoners, neem dan ook het bronnenschema in hoofdstuk 3 mee.

> Bronnenschema Boerderijen

> Na 1811

Eigendom/pacht

Overdrachten van onroerende goederen, boedelinventarissen

Zie de bronnenschema's in hoofdstuk 4.

Faillissementen

Zie het bronnenschema in hoofdstuk 6.

Kadaster

- > **Archief van de Inspecteur van het Kadaster, 1819-1838:** (toegang 1104). Bevat:
 - > Lijsten der eigendommen, 1818-1832: een overzicht van het grondbezit per eigenaar of vruchtgebruiker, alfabetisch per gemeente.
 - > Overzichten van lopende pachtcontracten: geven informatie over eigenaren/pachters met verwijzingen naar notariële registraties.
 - > Stukken betreffende polder- en dijklasten: geven informatie over de eigenaren van vaarten, kanalen en wegen.
- > **Archief van de Dienst van het Kadaster, directie Groningen, ca. 1832-1990:** Zie hoofdstuk 9.

Belastingen

- > **Registers voor de grondbelasting, 1814-1832:** (toegang 1103).
- > **Dienst der directe belastingen: grondbelastingen, 1881-1974:** (toegang 797): registers m.b.t. de herziening van de belastbare opbrengst van ongebouwde en gebouwde gronden; geordend per kadastrale gemeente en secties.

Huren en pachten

- > **Gemeenteontvanger van Groningen, 1812-1937:** (toegang 1469). In het archief zitten weinig seriematig verzamelde gegevens. Zie rubriek 2.2.2 in de inventaris inzake bezittingen en/of verhuringen en/of erfpachten.
- > **Stadsonderontvangers van de stadsbezittingen, 1926-1987:** (toegang 1616). Het meest van belang zijn de 'Registers van huren en pachten' van de kantoren Pekela, Sappemeer, Stadskanaal en Ter Apel over de periode 1930-1975.
- > **Archief van het Veenkantoor, 1634-1966:** (toegang 1468)
 - > Staatboeken van land- en heemhuren

- kantoor Sappemeer periode 1700-1831 (inv.nr. 138)
- kantoor Pekela periode 1700-1830 (inv.nr. 259)
- kantoor voor het Stadskanaal periode 1814-1852 (inv.nrs. 359-362).

- > (Veen)rekeningen
- > Pacht- en erfpachtcontracten
- > Kaart- en meetboeken
- > *Caartboek van Sappemeer* (inv.nr. 149): is gescand en te bekijken op onze website.
- > *Caartboek van de Peekel Aa*: (inv.nr. 264): is gescand en te bekijken op onze website.

Bedrijfsvoering

- > Stad Groningen: Register van pluimveehouders in verband met de distributie van kippevoer, 1916-1917 (toegang 1399, inv.nr. 8389)
- > Hoogkerk: (toegang 1748)
 - > 'Het register der landgebruikers, dewelken moeten verbouwen de beet of mangelwortel', 1812 (inv.nr. 3941)
 - > Staat van de houders van vee in de gemeente, 1844 (inv.nr. 3942)
 - > Lijsten met opgaven van aantallen stuks vee en opgaven over geteelde landbouwgewassen, 1917 - 1920 (inv.nr. 3946).
- > Noorddijk: Formulieren, ingevuld door landgebruikers en veehouders ten behoeve van de landbouwtelling 1930; met instructies en verzamelstaten, 1930 (toegang 1491, inv.nr. 1083).
- > Ten Boer: (toegang 2989)
 - > Inzameling van gegevens ten behoeve van het landbouwverslag, 1833-1834, 1890-1901 (inv.nr. 215)
 - > Staat van particuliere ontginningen, 1936 (inv.nr. 217)

> Vóór 1811

Eigendom

Overdrachten van onroerende goederen, boedelinventarissen

Zie hoofdstuk 4.

Trekcedullen, preferentieoordelen

- > **Stad Groningen, 1659-1811**: (toegang 1534, onder rubriek 1.1.2 schuldzaken). Gedeeltelijk te raadplegen op microfiches in de studiezaal (kast 6, lade 1) onder oude aanduidingen III p, III n en III q (registers van inbeslagneming) en

III u (preferentieoordelen). Voor de preferentieoordelen bestaat een index op voornaam: 171 (kast 14). Het register van schuldenaren (inv.nr. 193) is gescand en te bekijken op onze website.

- > **Overige plaatsen in de provincie**: zie toegangnrs. 731-735, zoek op <schuld*> en <executie*> en toegang 136, inv.nrs. 170-492, 1424-1841. Voor trekcedullen en preferentieoordelen van de gerechten in Selwerd en Sappemeer, zie ook toegang 1605, inv.nr. 1328. Aan te vragen bij de balie.

Zijlvesten en Dijkrechten

- > De toegangen hierop zijn te vinden in het archievenoverzicht op onze website onder de rubriek 'Verkeer, Waterstaat', subrubriek 'Overige waterstaatinstellingen'.

Verkoop en verpachting van provinciellanden en -goederen

- > **Archief van de Staten van Stad en Lande, 1594-1798**: (toegang 1). Bevat:
 - > Staatboek van rentmeester Spanheim: (inv.nrs. 719 en 2658) Bevat gegevens over pachters en landerijen in de periode 1632-1719.
 - > Staatboeken van ontvangst van koopenningen van verkochte landerijen: (inv.nrs. 735 op naam huurder en 736-737 op naam koper).
 - > Registers op overdracht, vererving en huwelijk van meiers, 1630-1772: (inv.nrs. 726- 727; index 5.3-5.6)
 - > Rekeningen van voormalige kloostergoederen, 1595-1796: (inv.nrs. 2289-2655). Vanaf 1630 worden per voormalig kloostergoed de pachters, de pachtsommen en aanduidingen van omvang en ligging (globaal) van de grond aangegeven.
 - > Staten en inventarissen van kerke-, pastorie- en kosterijgoederen, 1773-1820 (inv. nrs. 845-848).
 - > Registers die betrekking hebben op verkoping en verpachting van provinciellanden en -goederen: zie rubriek 3.9 Beheer der "Provinciellanden" en goederen.

Belastingen

- > **Schatregisters van de verponding (grondbelasting)**: zie het archief van de Staten van Stad en Lande (toegang 1). De schatregisters zijn in een periode van twee eeuwen slechts een paar keer aangelegd. Alleen voor de jaren 1630 (inv.nrs. 2133-2136; index 7) en 1721 (inv.nrs. 2143- 2146; index 6) wordt een totaalbeeld geschetst.
- > **Kohieren van vaste goederen uit 1806 van kerspelen in Hunsingo** zijn te vinden in het archief van de Gewestelijke Besturen (toegang 3, inv.nrs. 437-442).

Beheer en administratie van provinciellanden en -goederen

- > **Staten en inventarissen van de kerke-, pastorie- en kosterijgoederen, fondsen,**

baten, schulden en lasten van de gemeenten, 1821-1943: te vinden in het archief van het Provinciaal College van Toezicht (toegang 175, inv. nrs. 484-517).

Huur, pacht en verkoop van stadlanden en -goederen

- > **Archief van het Veenkantoor, 1634-1966:** (toegang 1468) Zie pag. 55-56.
- > Informatie rondom verkoop en verhuur van grond en de namen van pachters en eigenaren is te vinden in het archief van de Secretarie van het stadsbestuur van de stad Groningen, 1594-1816 (toegang 1605, aan te vragen bij de balie), onder meer:
 - > Stadsrekeningen: rekeningen van de stadsrentmeester, met bijlagen: (inv.nrs. 332 en 332b).
 - > Rekeningen van kerkengoederen: predikantengoederen van parochiekerken in de stad Groningen en van kerken in gebieden onder stadsbestuurlijk gezag in de provincie (inv.nrs. 142-159, 350-414).
 - > Rekeningen van gasthuisgoederen en weeshuisgoederen: (inv.nrs. 35-76, 374-381).

Huur, pacht en verkoop van land en goederen in andere plaatsen

- > Archief van de gemeente Noorddijk:
 - > 'Register der grastallen': lijst van eigenaars en meiers in het kerspel Middelbert, in 1755 schotplichtig in het Scharmerzijlvest. 1756. (toegang 1491, inv.nr. 1105).
- > Archief van de gemeente Ten Boer:
 - > Akten van beklemming, 1778-1779 (toegang 2988, inv.nr. 1152).

> Vervolgonderzoek

Bij de Groninger Archieven:

- > **Boerderijenboeken:** Zie het overzicht op onze website.
- > **Gasthuizen:** Gasthuizen opereerden vanuit de stad Groningen, maar bezaten vele landerijen in de Ommelanden. Van een aantal gasthuizen kunt u het archief inzien bij de Groninger Archieven. Toegangen zijn te vinden in het archievenoverzicht op onze website onder de rubriek 'Sociale zorg, Welzijn, Arbeid', subrubriek 'Armenzorg, Bejaardenzorg, Jeugdzorg'.
- > **Kerken:** Kerkelijke gemeenten waren belangrijke grondbezitters, met name de Nederduits-gereformeerde gemeenten, vanaf 1816 de Nederlands-hervormde gemeenten geheten. Zo werden de inkomsten uit verkoop, verhuur en verpachting van landerijen gebruikt voor de financiering van de armenzorg die tot het takenpakket van de diaconie behoorde. Deze inkomsten werden met de naam van de huurder of pachter genoteerd in de rekenboeken. Toegangen zijn te vinden in het archievenoverzicht op onze website onder de rubriek 'Religie, levensbeschouwing'.

- > **Huizen en Families:** In de loop van de 17e en 18e eeuw nam het aantal eigenerfden verder af. Uiteindelijk kwam het grondbezit in handen van een klein aantal families. Gegevens over het bezit van deze Groninger elite vinden we in de familie- en huisarchieven. Toegangen zijn te vinden in het archievenoverzicht op onze website onder de rubrieken 'Huizen' en 'Families'.
- > **Boerderijen:** In de collectie van de Groninger Archieven bevinden zich archieven van specifieke boerderijen en hun bewoners. Toegangen zijn te vinden in het archievenoverzicht op onze website onder de rubriek 'Huizen'.
- > **De Groninger Heerdencommissie:** Dit archief leent zich met name voor onderzoek naar de naam van een boerderij. De ordening is steeds per gemeente. De studiezaal geeft (nog) geen toegang tot het archief; wendt u zich tot de balie voor inlichtingen hierover.
- > **Verzamelingen kaarten, prenten, tekeningen en fotomateriaal:** Kaarten, tekeningen, prenten en foto's uit onze verzamelingen zijn op zowel www.beeldbankgroningen.nl als www.groningerarchieven.nl te bekijken.
- > **Memories van successie, 1806-1927:** Zie hoofdstuk 9. De jaren 1812-1813 zijn niet bewaard gebleven.
- > **Advertenties in kranten (openbare verkoop):** Kijk op www.delpher.nl en www.dekrantvantoen.nl. U kunt de kranten ook (deels op microfiche) raadplegen in de studiezaal van de Groninger Archieven (toegangsnummers 999 en 1740). Zie ook hoofdstuk 10.
- > **Onderzoeks aantekeningen en verzamelingen:** gegevens verzameld door geïnteresseerden. Zo heeft notaris A.H. Ages bijvoorbeeld materiaal verzameld over landerijen en opstallen te Hornhuizen, Rasquert, Uithuizermeeden, Ulrum, Warffum, Warfhuizen, Wehe en Zoutkamp over de periode 1755-1810 (toegang 673).

Bij andere instellingen:

- > **Kadaster:** Zie hoofdstuk 9.
- > **Gemeenten:** Hier vindt u bevolkingsregisters, bouwvergunningen en kadastrale gegevens. Zie hiervoor www.groningerarchievenet.nl.
- > **Waterschap Hunze & Aa's:** Bij het waterschap vindt u vooral stukken met betrekking tot grondbezit (kadastrale leggers en aanslagen voor waterschapsbelasting) en vergunningen voor de uitvoering van werken (aan land, sloten, etc). Hier is ook veel kaartmateriaal aanwezig. Zie www.groningerarchievenet.nl.
- > **Erfgoedinstellingen:** de fotocollecties van het Veenkoloniaal Museum te Veendam en het Streekhistorisch Centrum te Stadskanaal bevatten veel beeldmateriaal van boerderijen.
- > **Landschap in Nederland:** <http://landschapinnl.nl>, zie hoofdstuk 10.
- > **Leestekens van het Landschap:** www.leestekensvanhetlandschap.nl, zie hoofdstuk 10.